

УДК 336

Подганюк Н. Б.,*магістр з фінансів Національного університету "Острозька академія"*

СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджено проблеми системи пенсійного забезпечення України та їх значення в макроекономічному контексті, особливості фінансування бюджету Пенсійного Фонду України, необхідність реформування системи пенсійного забезпечення та підвищення пенсійного віку.

Ключові слова: бюджет Пенсійного Фонду України, реформування, накопичувальна система, пенсійний вік.

У статье проведено исследование проблем системы пенсионного обеспечения Украины, их влияние на макроэкономическом уровне, особенности финансирования бюджета Пенсионного Фонда Украины, необходимость реформирования системы пенсионного обеспечения и повышения пенсионного возраста.

Ключевые слова: бюджет Пенсионного Фонда Украины, реформирование, накопительная система, пенсионный возраст.

In the article are researched problems of the system of the pension providing in Ukraine and importance of them in the macroeconomical level, specific of financing the budget of pension fund, the necessity of reforming of pension providing and making higher the retirement age.

Key words: the budget of pension fund Ukraine, reforming, retirement age.

Постановка проблеми. На сьогодні система пенсійного забезпечення України ґрунтується на принципі солідарності, проте, коли на одного працюючого маємо 0,7 пенсіонера, наповнити Пенсійний Фонд, щоб гарантувати достатній рівень пенсійного забезпечення, дуже важко. Тому в Україні одна з найвищих ставок нарахування на заробітну плату, щорічно зростає частка трансфертів з Державного бюджету в бюджеті ПФУ. Проблеми пенсійного забезпечення мають суттєвий вплив на соціально-економічний стан країни в цілому, що і зумовлює актуальність даного дослідження та необхідність пошуку шляхів розв'язання існуючих проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення і необхідність його реформування знайшла відображення в наукових праць багатьох вчених: Гнибіденка І., Внукової Н. М., Кузьминчука Н. В., Мниха М. В., Шавріної М. П., Шаманської Н. В., Юрія С. І. та ін. Проте тема не втрачає актуальності, її вирішення потребує системно-

го підходу, а це обумовлює подальше висвітлення проблемних аспектів і окреслення шляхів покращення ситуації.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є висвітлення проблем пенсійної системи України та визначення шляхів їх розв'язання на основі аналізу бюджету ПФУ, основних макроекономічних показників та світових тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Кількість населення України щороку, починаючи з 1993 р. (коли воно становило 51,87 млн. осіб) – зменшується; так, станом на 1 січня 2009 р. – це всього 45,96 млн. осіб. З кінця 90-х середня тривалість життя становить близько 68 років, тоді як закордоном 76-80 років. Частка пенсіонерів у структурі населення становить близько 30% (14 млн. осіб), а зайнятого 45% (21 млн. осіб). У розрахунку на одного працюючого маємо 0,7 пенсіонера, і навпаки – на кожного пенсіонера працює 1,5 особи. За період з 1996 р. по 2008 р. середня заробітна плата зросла в 14,3, а середня пенсія у 19,4 разів (див. рис. 1).

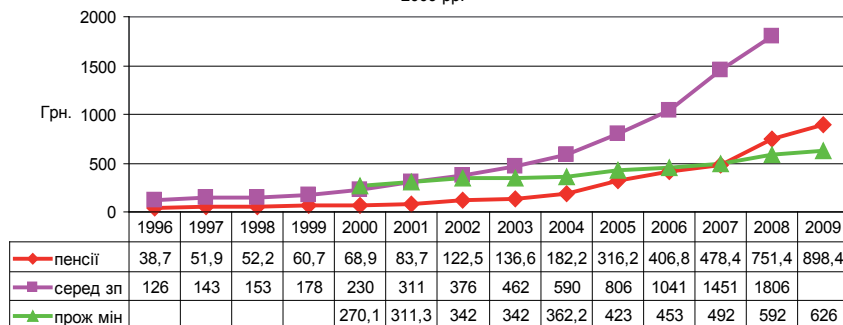

Рис. 1. Динаміка прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на поч. року), середніх рівнів пенсії та заробітної плати в Україні за 1996-2009 рр., грн.

З 2002 р. по 2009 р. бюджет Пенсійного Фонду України (обсяг надходжень) збільшився майже у 7 разів – з 22 млрд. грн. до 151 млрд. грн.

Найбільші темпи зростання спостерігаються у 2007 і 2008 роках – 52% і 55% відповідно, для порівняння: у 2003 р. – 13%, у 2004 р. – 43%, у 2005 р. – 36%, у 2006 р. – 28%.

Головними джерелами наповнення Фонду є власні надходження (їх структура: 80-90% – внески роботодавців; внески громадян – близько 6%), та кошти ДБУ. Щорічно збільшується розмір трансфертів з держбюджету, впродовж останніх трьох років їх сума становила близько чверті надходжень бюджету ПФУ (див. рис. 3).

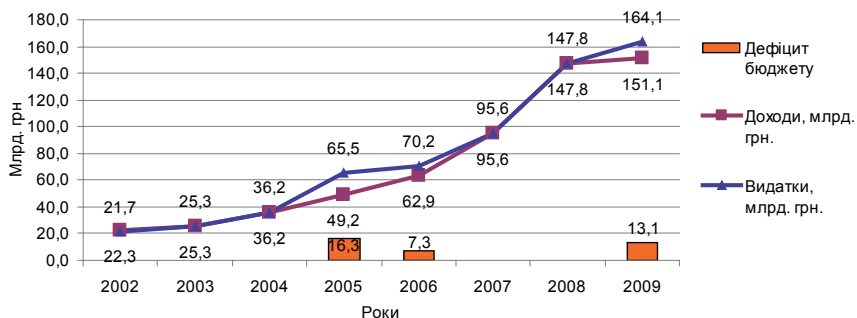

Рис. 2. Динаміка доходів, витраток та дефіциту бюджету ПФУ за 2002-2009 рр., млрд. грн.

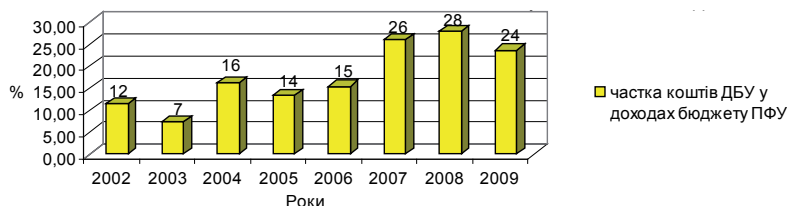

Рис. 3. Динаміка питомої ваги коштів ДБУ в доходах бюджету ПФУ за 2002-2009 рр., %

Формально дефіцит бюджету ПФУ наявний у 2005, 2006, 2009 рр., але фактично ми спостерігаємо поступове збільшення надходжень за рахунок коштів ДБУ: якщо динаміка попередніх періодів виглядала 2 млрд. грн., 6 млрд. грн., 7 млрд. грн., 10 млрд. грн., то у 2007-2009 рр. – це 25 млрд. грн., 41 млрд. грн., 36 млрд. грн. відповідно. Це означає, що проблема з дефіцитом була не вирішена, а замаскована у звітності.

Світова практика підтверджує, що на сьогодні функціонування пенсійної системи виключно на засадах солідарності не забезпечує збалансованість. Покриття ж дефіциту бюджету ПФУ за рахунок коштів ДБУ поглиблює проблеми самого ДБУ, а вирішення зазвичай знаходять у посиленні податкового тиску. Так, в Україні – одна з найвищих в світі ставка нарахування на заробітну плату. Крім того існує п'ять додаткових платежів: податки з продажу автомобілів (3%), нерухомості (1%), золота (5%), валюти (0,5%) та за користування мобільним зв'язком (7,5%).

Надмірне податкове навантаження з однієї сторони гальмує розвиток економіки (підприємства зменшують кількість працівників, переходять на скорочений робочий тиждень, що автоматично зменшує доходи ПФУ – за рахунок скорочення бази), з іншої – “заганяє її в тінь” (приховування до-

ходів – “тіньова” зарплата), в обох випадках це призводить до зменшення надходжень до бюджету, держава ж в свою чергу збільшує податковий тиск, щоб компенсувати недонадходження. Цю ситуацію яскраво ілюструє крива Лафера: в умовах високої податкової ставки величина надходжень до бюджету зменшується.

Отже, збалансованість бюджету ПФУ в рамках солідарної системи можлива за умов суттєвого перевищення кількості пенсіонерів над працюючими, якщо ж співвідношення зворотнє, виходом є посилення податкового тиску, в іншому випадку бюджет повинен дотуватися чи кредитуватися, що в будь-якому разі є негативним явищем.

Негатив також полягає в тому, що фактично Фонд є транзитним пунктом – кошти, що надходять протягом року, зразу ж витрачаються на виплату пенсій – відбувається фінансування за принципом “прямий обмін між поколіннями”. Таким чином, на сьогодні перерозподіляється 15,6% ВВП – цей показник відображає відношення бюджету ПФУ до ВВП, по відношенню до ДБУ бюджет ПФУ у 2008 р. становив 62,7%. Для порівняння: активи пенсійних систем (на кінець 2008 р.) Німеччини становлять 910% до ВВП, Швейцарії – 104%, США – 87%, Великобританії – 62%, Японії – 56%. Проте Фонди цих країн самі забезпечують формування своїх ресурсів. За кордоном в рамках накопичувальної системи Фонд використовує акумульовані кошти в інвестиційних операціях з метою формування додаткового доходу і таким чином збільшує свої активи, що дає змогу виплачувати пенсіонерам значно вищі пенсії. У нас же збільшення бюджету ПФУ значною мірою обумовлюється збільшенням бюджетних трансфертів – впродовж чотирьох останніх років вони становили близько чверті надходжень бюджету. Так, у 2006 р. в бюджет ПФУ було направлено 7% коштів ДБУ, у 2007 р. ця сума зросла до 15%, у 2008 р. – до 18%.

Таке субсидювання має негативне значення, адже це щороку все більші суми, які могли б бути спрямовані на розвиток економіки, а фактично проїдаються. Якщо проаналізувати динаміку минулих років, то побачимо, що зростання пенсій за темпами випереджає зростання заробітної плати і зростання ВВП. (Щоправда, незважаючи на це, пенсії тільки нещодавно перетнули поріг прожиткового мінімуму.) Так, ніхто не сперечається з тим, 1) що на сьогодні далеко не всі пенсіонери за рахунок пенсій можуть забезпечити собі гідний рівень життя; 2) що потрібно піднімати соціальні стандарти до європейських. Проте слід пам'ятати, що соціальна сфера є похідною, первинною є все ж економіка, тобто: щоб забезпечити гідний рівень життя через достатній рівень соцвиплат, потрібно забезпечити високий рівень зростання ВВП. З нашої точки зору ідеальним варіантом є наступний:

$\% \Delta \text{ВВП} \geq \% \Delta \text{з/п} \geq \% \Delta \text{пенсії}$ тобто, коли заробітні плати зростають швидшими темпами ніж пенсії, в той же час темпи росту ВВП випереджають зростання зарплат.

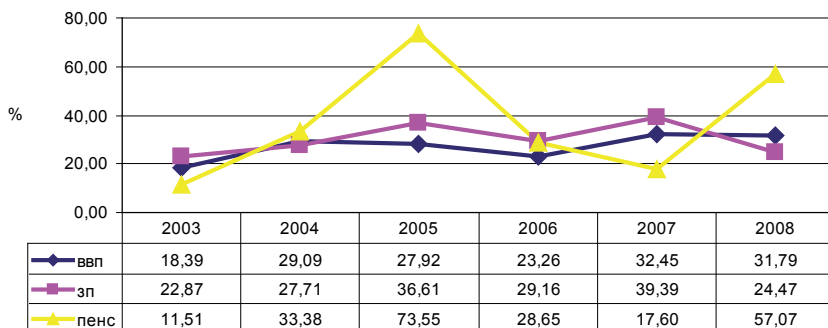

Рис. 4. Динаміка темпів приросту ВВП, середніх заробітних плат та пенсій в Україні за 2003-2008 рр. у % до попереднього року

На жаль, у нас цей принцип не дотримується.

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці №102 від 1952 року про мінімальні норми соціального забезпечення (Україна її не ратифікувала), кожна держава повинна проводити "необхідні періодичні актуарні розрахунки щодо фінансового балансування системи соціального забезпечення у кожному разі до будь-якої зміни в розмірах допомоги, ставок страхових внесків або податків, які йдуть на фінансування охоплених випадків страхування".

Починаючи з 80-х рр. пенсійні реформи стали об'єктивною необхідністю. Базовим документом у питаннях пенсійної реформи визнано звіт Світового банку "Як уникнути кризи похилого віку" від 1994 року. На сьогодні вважається, що найкращим варіантом збалансування потреб суспільства в цілому та кожної людини є трирівнева система пенсійного забезпечення: перший рівень – загальнообов'язковий солідарний, другий – обов'язків накопичувальний, третій – добровільний накопичувальний.

Продовженням реформи стало підвищення впродовж 2002-2006 років законодавчо установленого віку виходу на пенсію у 41 з 164 країн. У результаті, у 60 % розвинених країн право одержання повної пенсії чоловіки здобувають у 65 років і більше, а жінки в тому ж віці – у 40 % розвинених країн. Це автоматично збільшує кількість осіб, які здійснюють пенсійні внески, і зменшує кількість пенсіонерів; додаткове підвищення пенсій та зарплат, оскільки ВВП стає більшим завдяки підвищеній пропозиції робочої сили.

Підняття пенсійного віку в Україні є досить дискусійним питанням (оскільки в Україні коротша тривалість життя населення). І все ж багато науковців усвідомлюють необхідність цього кроку, і в першу чергу це стосується жінок, тривалість життя яких вища ніж у чоловіків, а вік виходу на пенсію становить 55 років. Разом з тим вчені обґрунтовують необхідність поступового підвищення пенсійного віку.

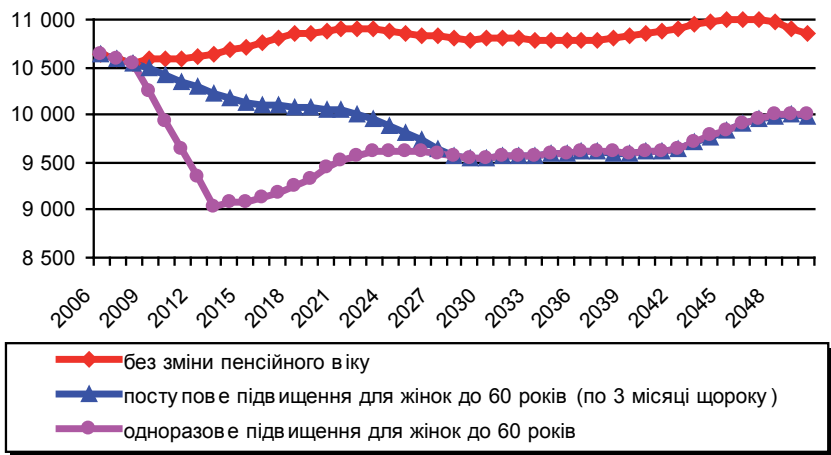

Рис. 5. Число пенсіонерів за віком залежно від межі пенсійного віку в Україні, тис. осіб [3]

Так, авторським колективом під керівництвом чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф. Е. М. Лібанової в рамках проекту “Пенсійна реформа та розвиток системи соціального страхування в Україні” було змодельовано ситуацію підвищення для жінок пенсійного віку до 60 років (по три місяці щороку).

При переході на накопичувальну систему населення добровільно робить вибір працювати довше, адже тим самим кожен упродовж довшого періоду нагромаджує більшу суму на своєму накопичувальному рахунку формуючи свої майбутні пенсійні виплати і забезпечуючи собі достойну старість. Праця створює добробут, тому є сенс працювати якомога довше. Завдання держави створювати робочі місця, стимулювати зайнятість, адже це не просто один з кроків вирішення проблеми пенсійного забезпечення, це прямий шлях збільшення валового.

Висновки. На сьогодні актуальним є питання реформування пенсійної системи України з метою вирішення всіх тих проблемних аспектів, які особливо загострилися в останні роки. Реформування пенсійної системи (через практичне запровадження трирівневої пенсійної системи, підняття мінімального віку виходу на пенсію тощо), а також структурні зміни в економіці (створення робочих місць і стимулювання зайнятості, зниження податкового тиску, розвиток фінансового ринку тощо) допоможуть не лише покращити соціальне забезпечення населення, а й сприятимуть економічному розвитку держави, а саме через вклад у фінансову стабільність, рівномірний та адекватний податковий тиск, зменшення навантаження

на бюджет; акумулювання та інвестування “довгих” пенсійних грошей в економіку країни; стимулювання розвитку фондового ринку. Реформа пенсійної системи є частиною модернізації усєї держави. Необхідними елементами є: сприятливий бізнес-клімат, а також чітке, добре розроблене, стабільне законодавство.

Література:

1. Гнибіденко І. Пенсійна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи.
2. Марек Гура. Пенсійна реформа: Виклик для України – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 68 с.
3. Підвищення пенсійного віку / Результати розрахунків за актуарною моделлю пенсійної системи, розробленої в рамках проекту “Пенсійна реформа та розвиток системи соціального страхування в Україні” авторським колективом під керівництвом чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф. Ліанової Е. М.
4. www.zakon.rada.gov.ua // Верховна Рада України.
5. www.ukrstat.gov.ua // Державний комітет статистики України.
6. www.pfu.gov.ua // Пенсійний фонд України.